

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

ÓRAMOTÍVUM ÉS ESZKATOLÓGIA

A mérhető és a mérhetetlen ábrázolása

DLA értekezés tézisei

Kicsiny Balázs
Budapest, 2008

1. tézis

Az idő kettős értelmezése

Az emberi közösségek vagy magasan fejlett civilizációk időtudatát meghatározza az idő mérhető és mérhetetlen, szakrális és profán, illetve ciklikus és lineáris értelmezésének kettősége. Az európai keresztény társadalmak a 16. századtól fokozatosan szekularizáltak, óraidő irányította társadalmakká alakulnak át. A 20. század demokratikus vagy diktatórikus társadalmainak időtudatát a lineáris, óraidő határozza meg. Azonban ennek ellentéte pszeudociklikus¹ vagy kvázi-szakrális idő formájában szintén alapvető hatást gyakorol a modern társadalom időfelfogására.

2. tézis:

Változó időértelmezés és időábrázolás 16. századtól a 21. századig

A nyugati-keresztény művészet a vallási kultusz szolgálatában állt a középkor végéig, ezért időábrázolása a szakrális rendszertől elválaszthatatlan. A középkori szakrális ábrázolások olyan időbe helyezik a bibliai eseményeket, amelyről Erwin Panofsky így ír: „*a távoli múlt és a távoli jövő alakjai egyidőben – vagy inkább egyidőtlenségben – szerepelhetnek a jelen alakjaival.*”²

A 16. századtól az időábrázolás problematikáját meghatározza a művészet kultikus szerepének elvesztése. Az alkotások kettős időszemléletben születnek: egyrészt a keresztény tradíció metafizikus idejében, illetve a reneszánsz perspektíva tudományos időszemléletével. Ez a kettős időszemlélet alapvető ellentmondást rejt magában. Az idő minőségi, *mérhetetlen*, vallásos-mitikus közösségi aspektusa ellentétbe kerül a pillanatnyi, individuális, *mérhető*, idővel. Hiszen a perspektivikus ábrázolás; a tér rekonstruálása maga után vonja az idő rekonstruálását is. Az individuum empirikus térképzete, a percepció személyes jelenideje is egyben. Ennek hatására a percepció idejének abszolutizálása felszámolja a múlt és a jövő ábrázolhatóságát. Így a perspektivikus ábrázolás a *lényeg* helyett a *jelenséget*³ reprezentálja.

A 16. századtól a *memento mori*, majd a 17. századtól a *vanitas* időábrázolások népszerűsítik a nyugati társadalom közösségi-vallásos időtudatát. Azonban már a 18. században kiüresedett jelrendszerekké válnak, alkalmatlannak bizonyulva a társadalom változó időképének ábrázolására.

Az 18. század kezdetén az ellenreformáció kísérletet tesz arra, hogy visszaterelje a képzőművészetet a látványból a lényeg világába. Ez a kísérlet azonban önmagának is ellentmondva a barokk egyházi művészet illuzionizmusában valósult meg.

Az újkorban, a romantikus időábrázolás a végtelent keresi a láthatóban, a létezés és a tapasztalat transzcendens dimenzióit vizsgálja, mintegy feloldva a jelenség (mért idő) és a lényeg (mérhetetlen idő) konfliktusát. Így válik a kép tárgya, mint például a tájkép,

---

¹ Guy Debord kifejezését használva. Debord, Guy: *A spektákulum társadalma* (ford. Erhard Miklós) Balassi-BAE, Budapest, 2006.

² Panofsky, Erwin: A perspektíva mint „szimbolikus forma”. In *A jelentés a vizuális művészetekben*. (ford. Tellér Gyula) Gondolat, Budapest, 1984. 318.

³I.m.

transzcendens időmérőeszközzé, amely két időt mutat: a természeti idő ciklikus idejét és Isten örökkévalóságát.

A 19. században az óra irányította társadalom kialakulásával egy időben a közösségi időtudat identitás-zavar jeleit mutatja. Ezt illusztrálja a kor hivatalos stílusa a történelmi-vallásos művészet nemzetközi térnyerése, amely a hamis időstruktúrák művészete.

Ezzel szemben a 19. század második felében születő autonóm művészet a hamis időábrázolás elleni reakcióként is értelmezhető, hiszen az autonóm művészet céljának az autentikus létezés helyreállítását tekinti.

A 20. század elején, a modernitás kezdetén a technikai valóság értelmezés meghatározó hatást gyakorol az időtapasztalatra, a személyesen megélt időre. Ennek hatására nemcsak a műalkotás aurája, az „Itt és Most” autentikus ideje számolódik fel⁴, hanem az autentikus idő megtapasztalása. Walter Benjaminget idézve: „*a közvetlen valóság látványa kirívó ritkaság lett a technika birodalmában.*”⁵. Az avantgardizmus korai korszakát a mechanikus gépi idő és az individuális idő harmonizálására tett kísérletek határozzák meg. Azonban az első világháború megmutatja a modernitás fejlődés elvű időeszményének irracionálisát. Ezt követően a dada vagy a szürrealista mozgalom a kollektív óraidő vezérelte társadalommal szemben az individuális lét racionális túli idejét, a feltárt tudatalatti, a képzelet, az álom mérhetetlen idejét hangsúlyozza.

A 20. század második felétől az időábrázolásra alapvető hatást gyakorol a második világháború traumája és annak ábrázolhatatlansága, majd a fogyasztói társadalom térnyerése. A megélt valóság ideje szembesül az idő fogyaszthatóságának, tömegterméké válásának idejével. A fogyasztói társadalom kulturális iparának célja, hogy „*a néző, a világ hamis forgásközéppontjába láncolván, az életet nem tapasztalja meg mint a megvalósulás és a halál felé való utazást.*”⁶ Így az autonóm művészet időábrázolásának nem maradhat más feladata, mint a *jelenlét* idejének, az idő érzékelésének, „*az alanyi értelemben vett ember organikus életének*”⁷ megtisztítása a hamis időstruktúráktól.

3. tézis: Műalkotás, mint kronométer

Az időábrázolás minden esetben tudósít a műalkotás keretét adó kor idejéről, arról, hogy a kozmikus, a társadalmi és a személyes idő milyen egyedi és megismételhetetlen formációt mutat a műalkotásban. Ennek következtében nevezhetjük a műalkotásokat érzékeny kronométereknek. A műalkotás idejétől elválaszthatatlan a befogadó aktualitás jelen ideje, hiszen a műalkotás meghatározó hatását a befogadó, az individuum személyes idejére reflektálva végzi.

A műtárgy létrejöttén és biológiai-tárgyi pusztulásra ítéltségén túl van egy másik időstruktúrája is. Kubler szerint a műalkotások „*gravitációs mezőket alkotnak*”⁸, amelyekben

---

⁴ Benjamin, Walter: *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában.* (ford. Kurucz Andrea)
Online: http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html

⁵ I. m.

⁶ Debord, Guy: *A spektákulum társadalmá* (ford. Erhard Miklós) Balassi-BAE, Budapest, 2006. 103.

⁷ Deleuze, Gilles: „Francis Bacon – Az érzékelés logikája” (részletek) (ford. Babarczy Eszter)

In *Enigma* 1995/3 - 2000, 23. szám. 72.

⁸ I. m. 38.

a már elpusztult művek is jelen vannak, más művekre gyakorolt hatásuk formájában. Így részévé válnak műtárgyak időrendi sorozatának.

4. tézis:

Az eszkatológia és az időábrázolás kapcsolata

Dolgozatomban elemzett időábrázolásokat a következő szempontok szerint választottam: 1. A kiválasztott művek nem látnak el kultikus funkciót, autonóm művészeti alkotások. 2. Válságos történelmi korszakhoz kötődnek. 3. Konkrét vagy rejtett formában időmérő eszközöket ábrázolnak. A kiválasztott művek esetében, melyek a 16. századtól a 21. század elejéig terjedő időszakban születtek, az időmérőeszköz ábrázolás meghatározza a képi struktúrát. Ennek a struktúrának sajátossága a képi motívumok kettőssége, egymást értelmező párosítása. A műveket meghatározó ellentétpárok az időábrázolásból fakadnak, annak véges vagy végtelen aspektusából.

Dolgozatomban elemzett műalkotások egy folyamatos alkotói gondolkodás és időszemlélet jelenlétét mutatják a nyugati képzőművészet történetében. Ezt az időszemléletet eszkatológikus szemléletnek nevezem, annak ellenére, hogy a 16. századtól a műalkotások időábrázolása fokozatosan eltávolodik az eszkatológia szorosan értelmezett keresztény háttérétől, amely az evilági végesség és az Isten világának Örökkévalója közötti kapcsolat keresi. A 16. századtól a közösségi időkép fokozatosan elveszti az átjárhatóságot idő mérhető és mérhetetlen aspektusa között. Mindez maga után vonja a kollektív időszimbolika kiüresedését. Az eszkatológikus időábrázolás sajátossága épp ennek az átjárhatóságnak a helyreállítása, illetve az időábrázolás problematikájának újraértelmezése.

Az általam eszkatológikusnak nevezett időábrázolásnak jellemzői: az önmeghatározás vágya, a jelenlét⁹ idejének helyreállítása, a metafizikai otthontalanság,¹⁰ vagy az eszkatológikus várakozás a köztes időben. Az eszkatológikus művészi magatartás illusztrálására Shakespeare drámájának hőstét, Hamletet hozhatnám fel példának, aki megtapasztalta a „kizökkent időt”, és létének célja nem más, mint „helyretolni azt”.

5. tézis

A magyar képzőművészet sajátos időábrázolása

A magyar társadalom és kultúra időtudatát meghatározza az időstruktúrák folyamatos rekonstruálása, a feledésre ítéltetett vagy mitizált múlt formájában. Így a jövő sem jelenthet mást, mint elégtételt a vélt vagy valós sérelmekért, illetve egy soha meg nem valósuló jövő utópiájának építését a „múlt” megtagadása által. Így válik a társadalom jelen ideje saját múltjának és jövőjének áldozatává. Mindezt a társadalom folyamatos identitászavar ként éli meg, amely a modernitást a tradícióval összegegyeztetni képtelen.

Ebben a „kizökkent időben” a magyar művész kettős feladatot kell hogy ellásson. Egyrészt egyetemesnek felmutatni magát, annak ellenére, hogy a modern autonóm nyugati művészet folyamatába csak jelentős késéssel kapcsolódik be. Másrészt művészetét a magyar társadalom speciális idejéhez igazítja, annak kollektív, más és más formában megnyilvánuló időzavarát kívánva feloldani. Doktori értekezésemben elemzésre kerülő alkotók időszemléletében közös, hogy a hamis közösségi tudat idejének kiigazítására tettek kísérletet.

---

⁹ Gilles Deleuze kifejezését használva. Deleuze, Gilles: *Francis Bacon: The Logic of Sensation*. (angol ford. Daniel W. Smith) Continuum, London, New York, 2005.

¹⁰ Földényi F. László kifejezését használva. Földényi F. László: *Melankólia*. Akadémiai, Budapest,

